

درآینه زمان

درس نهمی، تاریخ تحلیلی صدر اسلام

دکتر بهاء الدین قهرمانی نژاد شائق

محقق و مدرس حوزه، عضو هیئت علمی دانشگاه تهران

سرشناسه: قهرمانی نژاد شائق، بهاء الدین، ۱۳۴۳ -

عنوان و نام پدیدآور: درآیین زمان: درسنامه تاریخ تحلیلی صدر اسلام / بهاء الدین قهرمانی نژاد شائق.

مشخصات نشر: تهران: مدرسه علمیه دارالسلام، مرکز نشر، ۱۳۹۷.

مشخصات ظاهری: ۳۳۶ ص.

شابک: ۹۷۸-۶۲۲-۹۹۴۲۷-۰-۳

وضعیت فهرست نویسی: فیبا

موضوع: اسلام -- تاریخ

موضوع: Islam -- History

موضوع: اسلام -- تاریخ -- آزمون ها و تمرین ها (عالی)

نوع: (Higher) -- Examinations, questions, etc. (Islam -- History)

بندی، کنتره: ۱۳۹۷/۴/۹۴۱۴/۱۴

رده: دیوبندی: ۹۱۲/۲۹۷

مماره کتابشناسه ملی: ۵۲۱۴۹۴۹

۱۴۱

درآیین زمان (درسنامه تاریخ تحلیلی صدر اسلام)

نویسنده: بهاء الدین قهرمانی نژاد شائق

صفحه آرای: محمد یعقوبیان

طرح جلد: سید حسین میرکاظمی

ناشر: مرکز نشر مدرسه علمیه دارالسلام تهران

نوبت چاپ: اول - مرداد ۱۳۹۷

تیراژ: ۵۸۸ نسخه

قیمت: ۲۵۰۰۰ تومان

شابک: ۹۷۸-۶۲۲-۹۹۴۲۷-۰-۳

تلفن های پخش: ۳۳۳۳۸۸۲۴ - ۳۳۳۳۸۸۴۰

خرید اینترنتی: www.darussalam.ir

فهرست مطالب

پیشگفتار

فصل اول: کلیات

- ۱۷
- ۲۱
- ۲۲
- ۲۳
- ۲۵
- ۲۵
- ۲۵
- ۲۶
- ۲۶
- ۲۷
- ۲۷
- ۲۹
- ۳۰
- ۳۲
- ۳۳
- ۳۴
- ۳۴
- ۳۵
- ۳۵
- ۳۶
- ۳۷
- ۳۷
- ۴۱
- ۱-۱. تاریخ چیست؟
- ۱-۲. موضوع علم تاریخ و تقسیم‌بندی آن
- الف - دیدگاه اقتصادی
- ب - دیدگاه جغرافیایی
- ج - شخصیت محوری
- د - نظریه جبر
- ه - نظریه اراده‌آسان: ررفته از آموزه وحی
- ۱-۳. چرا تاریخ می‌خوانیم؟
- ۱-۳-۱. عبرت گرفتن
- ۱-۳-۲. درس‌آموزی و تجربه‌اندوزی
- ۱-۳-۳. هویت‌یابی
- ۱-۳-۴. بصیرت‌یابی
- ۱-۳-۵. دشمن‌شناسی
- ۱-۳-۶. پیدا نمودن خودباوری
- ۱-۳-۷. تاریخ، چراغ راه انسانیت
- ۱-۴. اهمیت تاریخ اسلام
- ۱-۴-۱. به عنوان یک وظیفه انسانی
- ۱-۴-۲. به عنوان تکلیف دینی
- ۱-۴-۳. راهی به سوی سیره‌شناسی
- ۱-۵. ضرورت دین‌داری
- ۱-۶. تشخیص تاریخ صحیح از سقیم

- ۴۱ ۱-۶-۱. در اینجا پرستی اساسی این است که چگونه به صحت تاریخ و جعلی نبودن آن اعتماد کنیم؟
- ۴۳ ۱-۶-۲. گزارش‌های جعلی و اسرائیلیات
- ۴۵ ۱-۶-۳. روش‌های شناخت صحیح از سقیم
- ۴۵ ۱-۶-۳-۱. حدیث جاودانه ثقلین
- ۴۶ ۱-۶-۳-۲. عرضه نمودن بر قرآن
- ۴۷ ۱-۶-۳-۳. تواتر در نقل
- ۷۴ ۱-۶-۳-۴. شناخت گزارش‌کنندگان (علم رجال)
- ۸۴ ۱-۶-۴. توجه نمودن به متن گزارش تاریخی (علم درایت)
- ۸۴ ۱-۷. شناخت منابع (منابع شناسی)
- ۴۹ ۱-۷-۲. کتب احادیث
- ۵۰ ۱-۷-۲-۱. نهی بلانی
- ۵۱ ۱-۷-۲-۲. کتب ارمه
- ۵۱ ۱-۷-۲-۳. کتب صحاح
- ۵۲ ۱-۷-۳. منابع تاریخی
- ۵۲ ۱-۷-۳-۱. کتب سیره
- ۵۲ ۱-۷-۳-۲. تاریخ نامه‌های عمومی
- ۵۳ ۱-۷-۳-۳. تاریخ نامه‌های خاص
- ۳۵ کتب مغازی و فتوح
- ۳۵ کتب طبقات و انساب
- ۴۵ کتب مقتل
- ۵۴ تاریخ‌های محلی و جغرافیایی
- ۵۴ پرسش‌های فصل اول

- ۵۶ فصل دوم: جهان در عصر بعثت
- ۵۶ نورو ظلمت

- ۵۸ ۲-۱. ویژگی‌های دوران جاهلی
- ۵۸ ۲-۱-۱. وضعیت دینی
- ۶۵ ۲-۱-۲. وضعیت اخلاق
- ۶۸ ۲-۱-۳. اروپا و جهان غرب در عصر بعثت
- ۷۰ ۲-۱-۴. نظام طبقاتی در ایران
- ۷۴ ۲-۱-۵. سایر نقاط جهان
- ۷۴ ۲-۱-۵-۱. چین
- ۷۶ ۲-۱-۵-۲. هند
- ۷۷ ۲-۱-۵-۳. مصر و افریقا
- ۷۷ ۲-۱-۵-۴. آسیای میانه
- ۷۷ ۲-۱-۵-۵. سایر مناطق
- ۷۸ ۲-۲. چرا حجاز برای ظهور اسد م انتخاب شد؟
- ۷۸ ۲-۲-۱. خصوصیات موجب سرزبان عرب
- ۸۰ ۲-۲-۲. بکر بودن این مناطق
- ۸۰ ۲-۲-۳. در امان بودن حجاز از هجوم جهانگردان
- ۸۰ ۲-۲-۴. نبود حکومت مرکزی و مقتدر
- ۸۱ ۲-۲-۵. تأثیر نظام قبیله‌ای در رشد اسلام
- ۸۱ ۲-۲-۶. اهمیت دادن فوق‌العاده عرب به عهد و پیمان
- ۸۲ ۲-۲-۷. تحمل سختی‌ها و شدائد
- ۸۳ ۲-۲-۸. ساخته شدن انسان‌های استثنایی
- ۸۳ ۲-۲-۹. سرعت گسترش اسلام
- ۸۴ ۲-۲-۱۰. ظهور اسلام در منطقه اُمّی‌ها
- ۸۵ ۲-۲-۱۱. مورد توجه بودن مکه در آن روز
- ۸۵ ۲-۲-۱۲. وجود اهل کتاب در حجاز
- ۸۷ ۲-۳. سرزمین معجزه‌ها

۸۷	۱-۳-۲. معجزه زمزم
۸۹	۲-۳-۲. ماجرای اصحاب فیل
۹۱	۲-۳-۳. تولد فرزند کعبه
۹۲	پرسش های فصل دوم
۹۵	فصل سوم: از هجرت ۱ هجرت
۹۶	۱-۳. تولد، بودگی و نوجوانی
۱۰۰	۲-۳. ازدواج
۱۰۲	۳-۳. امیرالمؤمنین علیه السلام و یارانش
۱۰۴	۴-۳. واقعه عظیم بعثت
۱۰۶	۵-۳. از دعوت سری تا ماجرای اندر
۱۰۹	۶-۳. از دعوت آشکار تا ایمان حضرت خاتم الانبیا صلی الله علیه و آله و سلم
۱۱۳	۷-۳. میلاد کوثر
۱۱۶	۸-۳. اولین هجرت
۱۱۹	۹-۳. تحریم اقتصادی و اجتماعی
۱۲۰	۱۰-۳. سال اندوه
۱۲۳	۱۱-۳. ماجرای معراج
۱۲۵	۱۲-۳. بیعت اهل مدینه
۱۲۷	۱۳-۳. شب جانبازی علی علیه السلام
۱۳۱	فصل چهارم: از هجرت تا رحلت
۱۳۲	۱-۴. شهر پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم
۱۳۵	۲-۴. رخداد های سال اول هجری
۱۳۵	۱-۴-۲. تشکیل اولین نظام اسلامی در جهان
۱۳۶	۲-۴-۲. ساخت مسجد نبوی صلی الله علیه و آله و سلم

- ۱۳۷ ۴-۲-۳. اقامه نماز جمعه
- ۱۳۸ ۴-۲-۴. پیمان اخوت و فضیلتی دیگر برای امیرالمؤمنین علیه السلام
- ۱۴۰ ۴-۲-۵. پیمان نامه با یهودیان
- ۱۴۱ ۴-۳. رخدادهای مهم سال دوم هجری
- ۱۴۱ ۴-۳-۱. تغییر قبیله
- ۱۴۳ ۴-۳-۲. غزوه بدر و اولین خیانت یهود
- ۱۴۶ ۴-۳-۳. ازدواج تاریخ ساز امیرالمؤمنین علیه السلام و حضرت زهرا علیها السلام
- ۱۴۶ ۴-۳-۳. ساترین ازدواج عالم
- ۱۴۸ ۴-۴. رخدادهای سال سوم هجری
- ۱۴۸ ۴-۴-۱. میلاد من مجتبی علیه السلام
- ۱۴۹ ۴-۴-۲. جنگ بدر
- ۱۵۲ ۴-۵. رخدادهای سال چهارم هجری
- ۱۵۲ ۴-۵-۱. فاجعه جان سوز بنرمعونه شدادت سپاه تبلیغ
- ۱۵۳ ۴-۵-۲. خیانت دیگری از یهود بنی اسرائیلی
- ۱۵۵ ۴-۵-۳. رحلت مادر جوانمردان
- ۱۵۷ ۴-۵-۴. میلاد امام حسین علیه السلام
- ۱۵۸ ۴-۶. رخدادهای سال پنجم هجری
- ۱۵۸ ۴-۶-۱. تولد حضرت زینب علیها السلام
- ۱۵۹ ۴-۶-۲. غزوه بنی المصطلق
- ۱۶۱ ۴-۶-۳. نبرد احزاب (خندق)
- ۱۶۳ ۴-۶-۴. نبرد با بنی قریظه
- ۱۶۴ ۴-۷. رخدادهای سال ششم هجری
- ۱۶۵ ۴-۸. رخدادهای سال هفتم هجری
- ۱۶۵ ۴-۸-۱. دعوت جهانی اسلام
- ۱۶۷ ۴-۸-۲. فتح خیبر به دست حیدر

۱۷۰	۴-۸-۳. بازگشت جعفر بن ابی طالب علیه السلام به مدینه
۱۷۱	۴-۹. حوادث سال هشتم هجری
۱۷۱	۴-۹-۱. جنگ موته
۱۷۴	۴-۹-۲. فتح مکه
۱۷۷	۴-۹-۳. جنگ حنین
۱۸۰	۴-۱۰. حوادث سال نهم هجری
۱۸۱	۴-۱۰-۱. امیرالمؤمنین در سرزمین طى
۱۸۲	۴-۱۰-۲. غزوة تبوك
۱۸۴	۴-۱۰-۳. توطئه به نباد رساندن پیامبر صلی الله علیه و آله
۱۸۴	۴-۱۰-۴. نابود کردن مسجد کربلا
۱۸۵	۴-۱۰-۵. براءت از مشرکین
۱۸۶	۴-۱۰-۶. ماجرای مهم مباحله
۱۸۷	۴-۱۰-۷. نزول آیه ولایت، تطهیر و هل آتی
۱۸۹	۴-۱۱. حوادث سال دهم هجرت
۱۸۹	۴-۱۱-۱. اسلام آوردن یمنیان با هدایت امیرالمؤمنین علیه السلام
۱۹۰	۴-۱۱-۲. غدیر خم
۱۹۳	۴-۱۲. حوادث سال یازدهم هجری
۱۹۳	۴-۱۲-۱. تأکید بر حدیث ثقلین
۱۹۴	۴-۱۲-۲. سعی در فرستادن لشکر اسامه
۱۹۴	۴-۱۲-۳. اقدام برای نوشتن سندی مکتوب
۱۹۶	پرسش های فصل چهارم
۱۹۷	فصل پنجم: از وصایت تا شهادت
۱۹۸	۵-۱. از سقیفه تا شهادت حضرت فاطمه علیها السلام
۱۹۸	۵-۱-۱. ماجرای سقیفه (علل، عوامل، زمینه ها و دیدگاه های پیرامون آن)

- ۱۹۹ ۵-۱-۱-۱. وجود تعصبات قبیله‌ای و عناد
- ۲۰۱ ۵-۱-۱-۲. آگاهی انصار از توطئه
- ۲۰۳ ۵-۱-۱-۳. وجود نقشه قبلی و اقدامات مطابق با آن
- ۲۰۴ ۵-۱-۱-۴. ایجاد شدن فضای غبارآلود فتنه
- ۲۰۵ ۵-۱-۲. توجیهات (عذر بدتر از گناه)
- ۲۰۵ ۵-۱-۲-۱. جوان بودن امیرالمؤمنین علیه السلام
- ۲۰۶ ۵-۱-۲-۲. زیر بار خلافت وی نرفتن جامعه
- ۲۰۶ ۵-۱-۲-۳. پیامبر صلی الله علیه و آله تنها نظر خودش را گفته است
- ۲۰۷ ۵-۱-۲-۴. پیامبر صلی الله علیه و آله تصریح کرده، پیشوایان باید از قریش باشند
- ۲۰۹ ۵-۱-۳. رفاه اندر گران با اهل بیت علیهم السلام
- ۲۱۳ ۵-۱-۴. غصب سید و سخنرانی تاریخی حضرت فاطمه الزهرا علیها السلام
- ۲۱۶ خطبه تاریخی حضرت فاطمه علیها السلام
- ۲۳۷ ۵-۱-۵. روایت جگرسوز هجران
- ۲۳۸ ۵-۲. سیره امیرالمؤمنین علیه السلام در دوران خلافت
- ۲۴۰ ۵-۲-۱. خطبه شقیه، سندگویای مظاهر سید علی علیه السلام
- ۲۴۱ ۵-۲-۲. اقدامات ویژه امیرالمؤمنین در این زمینه
- ۲۴۱ ۵-۲-۲-۱. جمع‌آوری قرآن
- ۲۴۴ ۵-۲-۲-۲. مشورت دادن به نظام اسلامی در موارد مختلف
- ۲۴۶ ۵-۲-۳. موضع امیرالمؤمنین علیه السلام و اهل بیت علیهم السلام در مورد فتوح باک و ورگشایی
- ۲۴۸ ۵-۳. نگاهی گذرا به دوران خلفا
- ۲۴۹ ۵-۳-۱. اجتهاد در مقابل نص
- ۲۵۰ ۵-۳-۲. تبعیض نژادی
- ۲۵۱ ۵-۳-۳. جلوگیری از نشر حدیث
- ۲۵۱ ۵-۳-۴. دوران عثمان
- ۲۵۳ ۵-۴. طلوع عدالت علوی

- ۲۵۶ ۵-۴-۱. اقدام عملی در توجه به شایسته سالاری دینی
- ۲۵۷ ۵-۴-۲. عهدنامه مالک اشتر
- ۲۵۹ ۵-۴-۳. توجه به موالی
- ۲۶۲ ۵-۵. فتنه‌های زمانه علی علیه السلام
- ۲۶۲ ۵-۵-۱. فتنه در قرآن و نهج البلاغه
- ۲۶۵ ۵-۵-۲. فتنه ناکثین (جنگ جمل)
- ۲۷۲ ۵-۵-۳. فتنه قاسطین یا جنگ صفین
- ۲۸۰ ۵-۵-۴. فتنه مار و یا جنگ نهروان
- ۲۸۲ ۵-۶. شهید عدالت

منابع

ضمائم

- ۲۸۹ متن کامل خطبه غدیر خم
- ۳۰۵ بخش اول: حمد و ثنای الهی
- ۳۰۵ بخش دوم: فرمان الهی برای مطلبی مهم
- ۳۰۹ بخش سوم: اعلان رسمی ولایت و امامت دوازده امام علیهم السلام
- ۳۱۲ بخش چهارم: بلند کردن امیرالمؤمنین علیه السلام بدست رسول خدا صلی الله علیه و آله
- ۳۱۷ بخش پنجم: تاکید بر توجه امت به مسئله امامت
- ۳۱۹ بخش ششم: اشاره به کارشکنی‌های منافقین
- ۳۲۱ بخش هفتم: پیروان اهل بیت علیهم السلام و دشمنان ایشان
- ۳۲۵ بخش هشتم: حضرت مهدی عجل الله فرجه الشریف
- ۳۲۸ بخش نهم: مطرح کردن بیعت
- ۳۳۰ بخش دهم: حلال و حرام، واجبات و محرمات
- ۳۳۱ بخش یازدهم: بیعت گرفتن رسمی
- ۳۳۴

پیشگفتار

«لَقَدْ كَانَ فِي قَصَصِهِمْ عِبْرَةٌ لِأُولِي الْأَلْبَابِ» همانا در بیان تاریخ گذشتگان، عبرت‌های مهم، تجربه‌اندوزی و درس‌های جاودانه‌ای برای خردمندان، وجود دارد. تاریخ، دانشی است شگرف، عمیق، دارای جهت عالی و غمونی بلند و هدفی متعالی؛ بنابراین، نقل‌رخدادهای پیشینیان، بدون بهره‌گیری و «آبی» از هدف‌گایی و نهایی راه‌یابی به حقیقت و نیل به خوبی‌ها و زیبایی‌ها و پرهیز از بدی‌ها و رستی‌ها، امری عبث و بیهوده خواهد بود که تنها عائدی آن، گذراندن وقتی و صرف ساعاتی از عمر است که فایده‌جدی بر آن مترتب نیست. به همین جهت، مؤرخ متعهد، با بینشی صحیح، نگاهی همه‌جانبه، نگرشی سودمند و تلاشی از سر درد خدا‌گرایی و انسان‌شناسی به دنبال یافتن، تبیین و روشن‌گری حقائق است که جوامع بشری را به سعادت و کامیابی همیشگی فرامی‌خواند. پرهیز از پیش‌داوری ناحق، مراعات انصاف، دوری از تعصب و تعهد به تحلیل عمیق رخدادهای تأثیرگذار گذشتگان، وظیفه اصلی مؤرخ و رسالت بنیادین علم تاریخ است. از

سوی دیگر، نظر به ارتباط مستقیم و تأثیر همه جانبه آگاهی نسبت به حوادث و رخداد‌های دوران بعثت پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله و ماجراهای بسیار مهم صدر اسلام، به ویژه، ایام پس از رحلت رسول رحمت صلی الله علیه و آله تا سال‌های خلافت امیرمؤمنان، امام علی ابن ابی طالب علیه السلام و قضایای منجر به شهادت او در زندگی ما، به نظر می‌رسد که بایستی با دیدی همه‌جانبه بتوان تاریخ آن بُرهه را به شکلی به تصویر عرصه قلم کشید که درس‌های روشنی را به ما ارائه دهد. مبعأ این درس‌ها، می‌تواند چراغ راه ما در ظلمت‌ها و تاریکی‌های موجود در جهان فعل باشد.

بهره‌گیری از آموخته‌های بسیار تأثیرگذار اجتماعی و الگوپذیری از شیوه‌های عمیق اخلاقی و تربیتی، هدف اصلی بیل به اوج قلّه‌ای است که در تاریخ اسلام به دست می‌آید. این مهم، تنها در صورتی میسر و در دسترس است که علاوه بر تبیین و تشریح دقیق علمی و تحلیلی، این مباحث به نوعی با وضعیت ارتباط روز، به روشنی تطبیق داده شود. به بیان روشن‌تر، زمانی می‌توانیم تاریخ را علمی کاربردی بدانیم که بتواند به مثابه الگویی برای نسل حاضر و آینده باشد. به همین جهت، به نظر می‌رسد که هدف اصلی از تألیف این اثر را باید در مبانی ذیل‌الذکر جستجو کرد که عبارتند از:

۱. نگاهی هدفمند، بصیرت‌افزا و روشنگر به مباحث تاریخ صدر اسلام که لازمه آن قالب‌ریزی این درس‌ها در شکلی جذاب و با استفاده از شیوه‌های جذاب محور باشد.
۲. ایجاد انگیزه قوی در روح و ذهن دانشجو که پاسخگو، عطشان علمی او در بُعد عقل عملی که انگیزش رفتاری و عقل نظری که تأمین‌کننده حش کنه‌ها و است، باشد.
۳. تکیه اصلی و برجسته نمودن فرازهایی از تاریخ اسلام که این اهداف را تأمین می‌نماید، مستلزم پرهیز از اطالّه مقدمات و برخی مسائل غیرضروری مانند پرداختن به جزئیات جغرافیایی حجاز، بررسی جزء به جزء مباحث قبایل عرب، پرداخت بی‌نتیجه به برخی جزئیات مربوط به حاکمیت‌های حجاز در قدیم که هیچ ثمره عملی برای هدف مذکور ندارد؛ از جمله این مباحث می‌تواند باشد که در این اثر، به این مهم، عنایت شده است.
۴. عدم ورود در مباحث طولانی کلامی و بعضاً فقهی به شکل فنی و تخصصی در بیان تاریخ،

اگرچه در مواردی ضروری است، ولی باعث ایجاد گسلی در رشته منطقی مباحث شده و در نهایت، ایجاد کسالت فکری و آشفتگی ذهنی و درس‌گریزی اجتناب‌ناپذیری می‌گردد؛ بنابراین سعی وافر در این درس‌نامه بر جذابیت مباحث در عین مراعات اختصار شده است.

۵. پاسخ‌دادن به مهم‌ترین پرسش‌ها و شبهات وارده در تاریخ اسلامی، بایان و روش مناسب، همراه با ملاحظه سطح برداشت مخاطبان، از ضروریات مهمی است که غفلت از آن باعث ایجاد چالش‌های جدی و در نهایت، پذیرش تعبدی برخی مباحث شده که در کوتاه‌زمان می‌واند، در اثر القاء شبهه در زمانه کنونی که عصر شبیخون فرهنگی حق‌ستیزان می‌باشد، خسارات بی‌بران‌پذیری را به اذهان وارد نماید.

۶. نوع نوشتار با ملاحظه شیوه برخورد دانشجویان با متون نظری، به‌ویژه در رشته‌های غیر مرتبط با این دروس، این باب می‌بند که طراوت و حلاوت بیان، با آوردن مثال‌ها و هماهنگ‌سازی نمایه‌ها و نمادهای تاریخی به نحوی باشد که مخاطب، چونان بیننده‌ای که یک زنجیره تاریخی جذاب را دنبال می‌کند، تمایل جدی به مباحث نشان دهد که به نظر می‌رسد، استفاده از روش قرآن در مثال، تمثیل و الگوی نیکوی پیشوایان دین و علماء راستین در بیان مستدل و خردمندانه، عالی‌ترین روش باشد.

۷. نگارنده این کلمات که خود سعادت و توفیق ممارست علمی و عملی برگرفته از سال‌ها تحقیق و تدریس در حوزه و دانشگاه و مواجهه با جوانان با بهره‌گیری از حدود سی و پنج سال تحصیلات حوزوی (در مباحث فقه، قرآن و حدیث) و دانشگاهی (دکترانی تاریخ اسلام) و نگارش بیش از پنجاه کتاب و مقاله، تسلط و آشنایی به زبان‌های عربی، انگلیسی و استانبولی یا شرکت در همایش‌ها، نشست‌ها، مناظرات و سخنرانی‌های علمی و تبلیغی در چند کشور اروپایی و آفریقایی را دارد، طی این سال‌ها توفیق الهی در رفیق شدن با مسیر تجربه‌اندوزی و استفاده از مهارت‌های به‌روز شده تدریس، نصیبش گشته و به همین مناسبت، بعد از سال‌ها، وظیفه دیده که مباحث موردنظر را تبدیل به نوشتاری کند که جزئیات آن، بارها موردنقد قرار گرفته است؛ بنابراین، با احترام عمیق و ابراز تواضع علمی به آثار درسی موجود در این زمینه، امید است که این مجموعه مختصر و مفید نیز بتواند در

ایفاء این رسالت عریق و عمیق به عنوان ارائه درسی در محضر بزرگان تلقی شود. در خاتمه و به مصداق خَتَامُهُ مِسْک، بر خود فرض می‌داند که عنایات پدرانۀ استوانه های عالی مقام تقوا، علم و فضیلت که حقیر در طول این سالیان متمادی، توفیق درک محضر و بهره کثیری از ایشان را داشته‌ام، خصوصاً علامه فقید و برجستۀ جهان اسلام و دارای آثار گران سنگ و بی بدیل، مرحوم آیۀ الله سید مرتضی العسکری (رض) و سایر استادانم را ارج نهیم.

والله المستعان

بهاء الدین قهرمانی نژاد شایق